

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΙΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ «ΦΑΡΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»
(ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1885)

Ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δὲν προδίκασε ἀναγκαστικά τὴν ἄμεση καὶ πιστὴ ἐκτέλεση ὄλων τῶν διατάξεων τῆς. Τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα προέκυψαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἄρθρων τῆς προκάλεσαν πλῆθος περιπλοκῶν καὶ ἀναταραχῶν. Ἐτσι τὰ ἐπόμενα χρόνια ἡ εἰρήνη κυρίως στὸ βαλκανικὸ χῶρο δοκιμάστηκε ἄρκετά¹. Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἀναταραχῶν αὐτῶν ἐντάσσονται ὀργανικὰ δύο θέματα ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸν Ἑλληνισμό: ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα.

Δὲν εἶναι πρόθεσή μου νὰ παρακολουθήσω τὴν πολύπλοκη διπλωματικὴ ἱστορία τῶν σχετικῶν γεγονότων ἀλλὰ οὔτε καὶ ἔχω τὴ δυνατότητα νὰ περιγράψω, στὰ ὅρια τῆς ἐργασίας αὐτῆς, τὴ σημασία καὶ τὶς προεκτάσεις αὐτῶν τῶν δύο πηγῶν ἀναταραχῆς². Σκοπός μου εἶναι νὰ δείξω ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, ἔχοντας συνειδητοποιήσει πλήρως τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, βλέπει πίσω ἀπὸ τὴν τύχη τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τὴ δική του τύχη καὶ ἐκφράζει ἄμεσα τοὺς φόβους του γιὰ τὸ μέλλον. Παράλληλα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο μὴν ἔχοντας, γιὰ διαφόρους λόγους, ἄλλες μεθόδους ἄμυνας προσπαθεῖ νὰ κρατήσῃ τὶς θέσεις του στὸ μακεδονικὸ χῶρο προβάλλοντας τὴν ἐκπαιδευτικὴ του δραστηριότητα.

Ὡς πρίσμα τῆς ἐρευνᾶς μου χρησιμοποιοῦ τὴ μοναδικὴ ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας»³,

1. Ε. Κωφός, Ἐπὶ τὸ τέλος τῆς κρητικῆς ἐπανάστασης ὡς τὴν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΓ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1883 ὡς τὸ 1881), Ἀθήνα 1977, 353.

2. Πολύτιμο εἶναι γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ Ν. Βλάχου, Τὸ μακεδονικὸ ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, 1878-1908. Ἐν Ἀθήναις 1935.

3. Στὰ 1875 ὁ Σοφοκλῆς Γκαρμπολάς (γόνος μιᾶς οἰκογενείας λογίων καὶ ἐκδοτῶν ἀπὸ τὴν Κρανιά τοῦ Ὀλύμπου, μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ Μιλτιάδη Γκαρμπολά, ἰδρυτῆ τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στὴ Θεσσαλονίκη) ἐκδίδει τὴν πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα, τὸν «Ἑρμῆ» (1ο φύλλο 13 Μαΐου), ποὺ ἀργότερα συνεχίζει τὴ ζωὴ του ὡς «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 17/4/1881-1895, καὶ ὡς «Φάρος τῆς Θεσσαλονίκης», 1898-1912, μὲ ἐκδότες τοὺς γιουὺς τοῦ Σοφοκλῆ, τὸν Ἀλέκο καὶ τὸ Νικόλαο. Στὸ διάστημα 1895-1898

πού με τις τακτικές ανταποκρίσεις της ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ με τὴν ἐπιλογή συγκεκριμένης εἰδησεογραφίας, προσαρμοσμένης βέβαια στὰ μέτρα τῆς δημοσιογραφίας, δίνει μιὰ ἄμεση ἔκφραση τῶν πεποιθήσεων τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Χρονικὰ ἡ ἐργασία τοποθετεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο γεγονότα-σταθμοὺς γιὰ τὴ βαλκανικὴ ἱστορία: τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (6-9-1885) καὶ τὴν κήρυξη τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου (2-11-1885)¹. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ βουλγαρικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δρᾷ τελείως ἀπροκάλυπτα καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας, αὐτόπτες μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἐκφράζουν τὴν ἀποστροφή καὶ τὴ θλίψη τους γιὰ τις ἐξελίξεις ἀντιλαμβανόμενοι τὴν ἐπιτακτικότητά τῆς ἀντίδρασης.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1881, ὅταν μεταξὺ Γερμανίας, Αὐστρουγγαρίας καὶ Ρωσίας ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Γερμανία, ἐνῶ δέχτηκαν τὸ ρωσικὸ ὄρο, νὰ μὴν ἐναντιωθοῦν σὲ μιὰ μελλοντικὴ ἔνωση τῆς βουλγαρικῆς Ἑγεμονίας με τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ὑποχρέωσαν τὴ Ρωσία νὰ δηλώσει ὅτι μαζὶ με τις ἄλλες δύο Δυνάμεις θὰ ἀπέτρεπε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ ὅποιανδήποτε ἐπιθετικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Μακεδονίας².

Γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Βουλγάρους, βέβαια, τὰ πράγματα ἦταν τελείως διαφορετικά. Ἡ ἐξωτερικὴ τους πολιτικὴ εἶχε διαβαθμιστεῖ, παρὰ τις διατάξεις τῶν συνθηκῶν, σὲ δύο φάσεις: πρῶτα ἔνωση με τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ ἔπειτα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ στόχου, προσάρτηση τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου³.

Στὸ διάστημα 1878-1885 ἡ προσοχὴ τῶν κυβερνήσεων τῆς βουλγαρικῆς Ἑγεμονίας εἶχε ἐξολοκλήρου στραφεῖ πρὸς τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἔτσι, τὴν προσηλυτιστικὴ δρᾶση μεταξὺ τῶν σλαβόφωνων κατοίκων τῆς

ἡ κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδας ἀναστέλλεται (Π. Κόκκας, Ἡ οἰκογένεια Γκαρμπολά καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 21, 1981, 222-251, καὶ Ντ. Χριστιανόπουλος, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονικὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας, 1850-1912, Πρώτη καταγραφή, «Διαγώνιος» 1580/6, 304-305). Στὰ 1885 ὁ «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας» κυκλοφορεῖ κάθε Τετάρτη καὶ Σάββατο. Πρὶν κυκλοφορήσει ὁ «Ἐρμῆς», μία τουλάχιστον ἐφημερίδα τυπωνόταν καὶ στὰ ἑλληνικά, ἴσως ἡ ἑβραϊκὴ «Selanik» (1869 κ.έ.), ἡ ὁποία κυκλοφοροῦσε ἐβδομαδιαίᾳ στὰ ἰσπανοεβραϊκὰ, τουρκικὰ, βουλγαρικὰ καὶ ἑλληνικά. Εἶχε χαρακτῆρα μάλλον ἐπίσημο καὶ συντάκτης τοῦ ἰσπανοεβραϊκοῦ φύλλου ἦταν ὁ Jacob Uziel (J. N e h a m a, Histoire des Israélites de Salonique, tomes VI et VII, Thessalonique 1978, 713).

1. Οἱ ἡμερομηνίες ποὺ χρησιμοποιῶ ἀνήκουν στὸ παλιὸ ἡμερολόγιο.

2. Ε. Κωφόρος, Ἴστ. ἑλλ. ἔθν., τ. ΙΓ', 356.

3. M. P u n d e f f, Bulgarian Nationalism, P. S u g a r - I. L e d e r e r, Nationalism in Eastern Europe, Seattle 1971², 125.

Μακεδονίας κατευθύνει κυρίως ή 'Εξαρχία¹ (με έδρα πάντα την Κωνσταντινούπολη), ή όποια δρᾶ ώς θεσμός όχι άπλώς θρησκευτικός, αλλά και έθνικοῦ-πολιτικοῦ χαρακτήρα συγχρόνως². Παράλληλα σχεδόν με τή δράση τής 'Εξαρχίας (1879-1883), τὸ ἴδιο χρονικό διάστημα, λυμαινόνταν τή Μακεδονία διάφορες ένοπλες ομάδες, οί όποίες όμως είχαν άποστολή περισσότερο ληστρική παρά πολιτική. 'Απαρτίζονταν κυρίως από 'Ελληνες και Βουλγάρους, τοῦ έλεύθερου έλληνικοῦ κράτους και τής βουλγαρικής 'Ηγεμονίας, και στόχος τους ήταν άδιάκριτα χριστιανοί και μωαμεθανοί³.

'Η κατάσταση αλλάζει σημαντικά από τὸ 1885, όταν ή βουλγαρική 'Ηγεμονία παρουσιάζεται και δρᾶ πιά ώς κράτος συγκροτημένο και οργανωμένο⁴. Τότε συνειδητοποιοῦν ότι, πέρα από τήν εκκλησία και τήν άποστολή ένόπλων ομάδων, καθοριστικό ρόλο για τήν επικράτηση στη Μακεδονία θά παίξει ή εκπαίδευση. 'Ο 'Οφέικωφ⁵, αντιπροσωπεύοντας τή βουλ-

1. 'Η βουλγαρική προπαγάνδα φαίνεται ότι είχε βαθύτερες ρίζες. 'Από τὸ 1844 αρχίζουν αναφορές τών 'Ελλήνων προξένων για τήν αυξανόμενη δράση και πρόοδο τής σλαβικής προπαγάνδας όχι μόνο στη Βουλγαρία αλλά και στη Μακεδονία και στη Θράκη. Χαρακτηριστικές είναι οί σημειώσεις τοῦ 'Ελληνα προξένου στην 'Αδριανούπολη, όπου παρατηρεῖ τήν όργάνωση και ανάπτυξη τής προπαγανδιστικής δράσης (E. D r i a u l t - M. L h é r i t i e r, Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours. Tome II (Le règne d'Othon-La grande idée 1830-1862), Paris 1925, 296 και σημ. 2· πρβλ. Μ. Λ ά σ κ α ρ ι ς, Τὸ 'Ανατολικὸν Ζήτημα, 1800-1923, τ. Α' (1800-1878), Θεσσαλονίκη 1948 (φωτ. ανατύπ. 1978), 60 σημ. 1). Τά ἴδια χρόνια και συγκεκριμένα τὸ 1846 ὁ Σερραῖος Ι. Θεοδωρίδης μαθαίνει στην 'Ιταλία από τὸν επίσκοπο Πανάρετο ότι όργανώνεται βουλγαρική προπαγάνδα στη Μακεδονία και σπεύδει νά τὸ ανακοινώσει στὸν Κωλέττη, ὁ όποιος όμως άμέλησε έντελώς (I. N. K α λ ο σ τ ύ π η ς, Μακεδονία ήτοι μελέτη οίκονομολογική, γεωγραφική, ιστορική και έθνολογική τής Μακεδονίας. 'Εν 'Αθήναις 1886, 62). 'Η άμέλεια αὐτή τοῦ Κωλέττη αλλά και τών κατοπινών κυβερνήσεων είναι εύλογη, άφού τīs δεκαετίες τοῦ 1840, '50 και '60 ελάχιστα στοιχεία ήταν γνωστά στην 'Αθήνα για τήν πραγματική κατάσταση τών πραγμάτων στη Μακεδονία. 'Η επικράτηση θεωροῦνταν έξασφαλισμένη, καθώς ή Σερβία ήταν άνίσχυρη και ή Βουλγαρία δέν υπήρχε καν στὸν πολιτικό χάρτη. Μετά τὸ 1870, ή αντιμετώπιση έγινε πιὸ ρεαλιστική, οί διεκδικήσεις περιορίστηκαν στα 2/3 τών αρχικόν και άρχισε νά εφαρμόζεται κάποιο πρόγραμμα πού βασιζόταν στην ένίσχυση τής εκπαίδευσης, στην ίδρυση συλλόγων, στὸ δυνάμωμα τής «πατριαρχικής» εκκλησίας, στην οικονομική ένίσχυση τοῦ έλληνικοῦ στοιχείου, αλλά ποτέ στην ένοπλη δράση (E. K o f o s, Dilemmas and Orientations of Greek Policy in Macedonia: 1878-1886, «Balkan Studies» 21, 1980, 45 και 52-54).

2. Ν. Β λ ά χ ο ς, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 97.

3. Ν. Β λ ά χ ο ς, δ.π., 102 σημ. 1.

4. Ν. Β λ ά χ ο ς, δ.π., 115.

5. Ψευδώνυμο τοῦ Atanas Shopov, γραμματέα τής βουλγαρικής 'Εξαρχίας (Γ. Μ ό δ η ς, 'Ο Μακεδονικός άγών και ή νεώτερη μακεδονική ιστορία, Θεσσαλονίκη 1967, 30. Τήν πληροφορία αὐτή όφείλω στὸν κ. Γ. Κιουτούτσκυ).

γαρική προπαγάνδα τῆς ἐποχῆς, γράφει¹: «Ἐν τῷ Μακεδονικῷ πληθυσμῷ δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἐθνικὴ συνείδησις...ἡ συνείδησις αὕτη πρέπει νὰ ἀφυπνισθῆ καὶ ἰσχυροποιηθῆ. Ποῖα εἶναι τὰ μέσα, πῶς πρέπει νὰ γείνη τοῦτο; Θέλουσιν ἄραγε βοηθήσῃ ἐνταῦθα κατὰ τι αἰ ἀνίσχυραι ἐπαναστατικαὶ συμμορίαι;»². Ἀπαντώντας ὁ ἴδιος πρὸ κάτω ἀναφέρει ὅτι μέχρι νὰ ἔρθει ἡ στιγμή «γενικῆς ἐνεργείας πυρὸς καὶ σιδήρου»³, μόνο τὰ σχολεῖα μποροῦν νὰ διατηρήσουν τὴ Μακεδονία βουλγαρική⁴. Ὡς τότε τὸ μοναδικὸ ἐπίτευγμα τῆς ἐνοπλῆς δράσης εἶναι ἡ ὄξυνση τῶν σχέσεων Βουλγαρίας-Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας⁵.

Συνεπικουροὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσης ὑπῆρξαν τόσο ἡ οὐνιτικὴ ὅσο καὶ ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα. Ἡ βουλγαρουνιτικὴ κίνηση διατηροῦσε βέβαια τὸ θρησκευτικὸ της περίβλημα, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲν ἔπαυε νὰ προωθεῖ τὰ βουλγαρικὰ σχέδια⁶.

Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν οὐνιτῶν εἶχε προσχωρήσει στὴν Οὐνία ἀποσκοπώντας κυρίως στὴν ὕλική συνδρομὴ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας· ἔτσι, μὲ τὸ ἴδιο δόλωμα τῶν χρημάτων ἦταν εὐκόλη ἡ ἐπάνοδός τους στοὺς κόλπους τῆς Ἐξαρχίας⁷.

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τῆς πολιτικῆς ἀπόχρωσης τῆς οὐνιτικῆς κίνησης τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλη ἡ δράση καὶ τὰ ὄργανα τῶν οὐνιτῶν κατευθύνονταν βέβαια ἀπὸ τὴν Congregatio de Propaganda Fide, καλύπτονταν καὶ ἐνισχύονταν ὁμως ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρουγγαρίας, τόσο στὴν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ στὴ Θεσσαλονίκη⁸. Ἡ Ρωσία

1. Ὁ φέικωφ, Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ ἀγίου Μεθοδίου 1885 ἦτοι Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐνεστάσεως καταστάσεως τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν Φιλιππούπολει 1885 (μεταφρ. Δ. Ι. Κουμαργιάνος, Φιλιππούπολι 20 Ἰουνίου 1885).

2. Ὁ φέικωφ, ὁ.π., 110.

3. Ὁ φέικωφ, ὁ.π., 111.

4. Ὁ φέικωφ, ὁ.π., 113. Ὄταν ὁ Ὁφέικωφ γράφει «Μακεδονία», ἐννοεῖ τὴν περιοχὴ μέχρι «Βερροίας, Σιατίτστας καὶ Κοριτζᾶς», ὁ.π., 100.

5. Ὁ φέικωφ, ὁ.π., 110 κ.έ.

6. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώτη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα (1878-1894), Θεσσαλονίκη 1983, 266.

7. Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 266-267, πρβλ. Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100 σημ. 2. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 19ου αἰῶνα, τὸ οὐνιτικὸ κίνημα στὴ Μακεδονία πέρασε ἀπὸ τρεῖς φάσεις: τὴν πρώτη εἰς γέννησιν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1859 καὶ 1860, τὴ δευτέρη τῆς ἀνάπτυξης (1877-1880) καὶ τὴν τρίτη τῆς ὀριστικῆς ἀποτυχίας μετὰ τὸ 1894. Πρωταγωνιστὲς τῆς οὐνιτικῆς δράσης ἦταν: τὸ τάγμα τῶν Λαζαριστῶν, οἱ βουλγαρουνίτες ἐπίσκοποι, ὁ ἀρμενοκαθολικὸς Πατριάρχης καὶ οἱ ἰησουίτες ἱεραπόστολοι (Α. Ἀγγελόπουλος, Αἱ ξένοι προπαγάνδα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, 86).

8. Α. Ἀγγελόπουλος, ὁ.π., 86-87.

όχι μόνο δὲν ἀντέπραξε στὴν αὐξηση τοῦ οὐνιτισμοῦ ἀλλὰ καὶ βοήθησε τὸ ἔργο τῶν πρακτόρων του, γιατί εἶχε πλήρως συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ οὐνιτισμὸς ἦταν ὄργανο γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ βουλγαρισμοῦ στὴ Μακεδονία¹.

Ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα, ὅπως ἦταν φυσικό, δὲν ἦταν δυνατό νὰ ὑστερήσει τῆς ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς ἱεραποστολῆς της δὲ διέφερε ἀπὸ τὶς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄλλες προπαγάνδες: ἴδρυση σχολείων, εὐκτηρίων οἴκων, διάδοση ἐντύπου ὑλικοῦ στὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα². Τὸ πραγματικὸ ὅμως δέλεαρ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἦταν ἡ ἀναγνώριση τοῦ βουλγαρικοῦ αἰτήματος γιὰ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτηση καὶ ἡ συμπαράσταση μὲ τὴ μορφή ἴδρυσης σχολείων, μὲ τὴ βοήθεια πάντα τῶν βρετανικῶν προξενείων³.

Γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μακεδονίας τὸ θέμα τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τῆς συγκαλυμμένης μὲ κάποια θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἦταν τελείως ξεκαθαρισμένο. Ὄταν στὶς 13-8-1885 ὁ Ν. Κ. Λίτσης, εὐαγγελικὸς ἱεροκήρυκας, ἔρχεται στὶς Σέρρες γιὰ νὰ κηρύξει τὸ εὐαγγέλιο στὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ βουλγαρικά, ἡ πόλη ξεσηκώνεται. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου τῆς Μακεδονίας» γράφει: «...Ἡ πόλις ἡμῶν διαβλέπει καὶ αὐθις ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς θρησκείας τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος». Πραγματικὰ στὸ πρῶτο του κήρυγμα συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ γνωστοὶ «βουλγαρισταὶ» τῆς πόλης. Παρ' ὅλες τὶς συστάσεις ποὺ τοῦ γίνονται ὁ Λίτσης ἐπιμένει στὴ διδασκαλία του καὶ δὲν ἐγκαταλείπει τὴν πόλη⁴.

Ἰδιαίτερα σκληρὸς εἶναι ὁ ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης, μιὰ ποὺ ἦταν γνωστὸ ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα ἀποτελεῖ τὴν κατὰ τεκμήριο ἀσφαλέστερη ἀπόδειξη μιᾶς συγκεκριμένης ἐθνικῆς συνειδησης. Καμία ἀπὸ τὶς ὑπόδουλες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες δὲν μπορούσε νὰ ἀνταγωνιστεῖ τὴ Μακεδονία σὲ πυκνότητα σχολείων. Γυμνάσια, διδασκαλεῖα, ἱερατικὲς σχολές, παρθεναγωγεῖα, ἡμιγυμνάσια, «ἑλληνικὰ σχολεῖα», δημοτικά, νηπιαγωγεῖα καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα γέμιζαν πόλεις καὶ χωριά⁵. Σύμφωνα μὲ τὸν Καλοστύπη στὰ 1886 ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Μακεδονία ἀποτελοῦσε τὰ 5/6 τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς κίνησης⁶.

1. Ν. Β λ ά χ ο ς, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100-101.

2. Ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὴ διάδοση τοῦ ἐντύπου ὑλικοῦ παρουσίασαν οἱ προτεσταντικὲς ἱεραποστολές, γιατί εἶχαν δικό τους τυπογραφεῖο, ἰδρυμένο στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1858 (Α. Ἄ γ γ ε λ ὀ π ο υ λ ο ς, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι, 109).

3. Α. Ἄ γ γ ε λ ὀ π ο υ λ ο ς, ὁ.π., 106-107.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-8-1885.

5. Ἰ. Ν. Κ α λ ο σ τ ὑ π η ς, Μακεδονία, 56.

6. Ἄριθμὸς ἑλληνικῶν σχολείων τὸ 1886: 846 μὲ 45.870 μαθητὲς (Ι. Ν. Κ α λ ο σ τ ὑ π η ς, ὁ.π., 59). Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων τῆς Μα-

Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα ξοδεύονταν κάθε χρόνο, τις δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., 1.500.000 φράγκα περίπου. Ἐκτὸς τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ τὸ 1.000.000 προερχόταν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν κοινοτήτων, 250.000 ἀπὸ προσωπικὲς εἰσφορὲς τῶν κατοίκων καὶ δωρεὲς καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ οικονομικὲς ἐνισχύσεις τῶν συλλόγων, ὅπως τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων», τῶν τοπικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων καὶ ἄλλων¹. Ἐκτὸς τῆς ἄλλης πλευρᾶς, δὲν ὑπῆρξε στὴ Μακεδονία οὔτε μία ὁμάδα βουλγαρικὴ ποὺ νὰ ἴδρυσε καὶ νὰ συντήρησε σχολεῖο μὲ δικὰ της ἐξόδα, μὲ ἐξαίρεση τὸ βουλγαρικὸ γυμνάσιο Θεσσαλονίκης².

Κάτω λοιπὸν ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἰδιαίτερου νοήματος τῆς ἐκπαίδευσης πρέπει νὰ δοῦμε τὴν ἔμφαση καὶ τις πυκνὲς ἀναφορὲς τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου γιὰ καθετὶ ποὺ ἀφορᾷ τὴν κίνηση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἀφοῦ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προβάλλονταν τὰ αὐξημένα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἐκάστοτε περιοχὴ³.

Στις 24-8-1885 κάποιος πολίτης ἀπὸ τὴ Δράμα ἐνημερώνει τὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» γιὰ τις ταραχὲς ποὺ συμβαίνουν στὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Προσωτσάνης. Ἐκτὸς τοῦ ἀρθροῦ αὐτοῦ μαθαίνουμε γιὰ τις ἐπιτυχεῖς προσπάθειες ποὺ εἶχαν γίνει στὸ παρελθὸν ἀπὸ ἐξέχοντες πολῖτες τοῦ χωριοῦ (Γ. Βουλτσιάδης καὶ Ν. Λιάμης) γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ φιλοβουλγαρικὴ παράταξη καὶ νὰ πετύχουν τὴν ἴδρυση ἑλληνικῶν σχολείων. Τώρα ὅμως ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ἐμπλακεῖ σὲ κάποια διαμάχη ποὺ ἐκδηλώνεται στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης⁴. Ἡ διαμάχη αὐτὴ ἦταν ἡ καλύτερη εὐκαιρία γιὰ τὴ δράση τῶν «βουλγαριστῶν». Ἐκτὸς τοῦ ἴδιου φύλλου τοῦ «Φάρου» πληροφοροῦμαστε: «Ἐν Ἐγρί-Δερὲ χωρίῳ τῆς Ζίχνης, πειρῶνται οἱ ῥαδιουργοῦντες τὴν χώραν ἡμῶν βουλγαροδιδάσκαλοι ἵνα πείσωσι τοὺς ἐκεῖ κατοικοὺς ἵν' ἀποσκορακίσωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμ-

κεδονίας (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ἦταν 1.041 μὲ 1.704 δασκάλους καὶ δασκάλες καὶ 67.772 μαθητὲς (Σ τ. Πα πα δ ό π ο υ λ ο ς, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, 228).

1. Σ τ. Πα πα δ ό π ο υ λ ο ς, ὅ.π., 228-229 σημ. 2.

2. C. I. Nicolaidis, La Macédoine, la question macédonienne dans l'antiquité, au moyen-âge et dans la politique actuelle, Berlin 1899, 133, πρβλ. D. Dakin, The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, Θεσσαλονίκη 1966, 21. Ἐκπαιδευτικὴ βουλγαρικῶν ἐκπαιδευτηρίων 171 μὲ 6.799 μαθητὲς (I. N. Κ α λ ο σ τ ῦ π η ς, Μακεδονία, 64).

3. Τις πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀρκετὰ πυκνὲς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1885, θὰ παρεμβάλλω ἀνάμεσα στὰ στρατιωτικὰ καὶ διπλωματικὰ γεγονότα, προκειμένου νὰ διατηρήσω τὴ χρονολογικὴ τους σειρὰ καὶ νὰ δείξω τὴ σκοπιμότητα τῆς δημοσίευσής τους.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 24-8-1885.

ματα, δεχθῶσι δὲ τὴν βουλγαρικήν. Ὡς ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου μανθάνομεν, εὔρον πολλοὺς συνηγόρους. Ἴδου τὰ κέρδη αὐτῶν ὁπότεν ἡμεῖς πρὸς ἀλλήλους ἐρίζωμεν»¹.

Στις 4-9 στίς Σέρρες συνεχίζονται οἱ διαμαρτυρίες γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Ν.Κ.Λίτση. Ὁ γραμματέας καὶ ταμίας τῆς εὐαγγελικῆς ἀποστολῆς στὴ Θεσσαλονίκη, Τ. Β. Samrone, ἀποδοκίμασε τὰ γεγονότα, ἐνῶ καὶ ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῶν Σερρῶν (μουτσαρίφης) πῆρε τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων².

Στὸ ἴδιο φύλλο ἔχουμε πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν Καστοριά. Κάποιοι—πιθανὸν Καστοριανὸς—ἐκθειάζει τὴν δρᾶση τοῦ γιατροῦ Ἰω. Σιώμη (sic)³ καὶ τοῦ καθηγητῆ Ἄναστ. Πηχιῶνα⁴ στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περιοχὴ ποῦ, ὅπως μαρτυρεῖ, ὕστερεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων καὶ ἔτσι ἢ πάλι ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν» εἶναι ιδιαίτερα σκληρῆ⁵.

Στις 7/9, ἐνῶ ἐπιτελεῖται ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, (οἱ εἰδήσεις καθυστεροῦν σημαντικὰ νὰ φτάσουν καὶ νὰ δημοσιευτοῦν), ὁ ἀνταποκριτὴς ἀπὸ τὶς Σέρρες γράφει γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολείων Τζουμαγιάς, Πετριτσίου, Ζελιαχόβης καὶ Βιτάστας, τονίζοντας ἔτσι τὴν ἐντονότατη ἑλληνικὴ παρουσία στὰ χωριά αὐτά⁶.

Οἱ πρῶτες ἀκαθόριστες πληροφορίες ὅτι «κάτι τρέχει» στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἔχουν ἡμερομηνία 11/9/1885. Στὸ φύλλο τῆς ἡμέρας αὐτῆς, καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη μὲ τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινούπολης, διαβάζουμε ὅτι τὴν ὥρα ποῦ τυπωνόταν ἡ «Σταμποῦλ» τῆς 4-9-1885, ἡ διεύθυνση τῶν ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων εἰδοποίησε τοὺς πράκτορες τῆς νὰ μὴ δέχονται ἐπιβάτες καὶ ἐμπορεύματα γιὰ σταθμοὺς πέρα ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἀκόμη κυκλοφοροῦσαν διάφορες φήμες, ὅτι κάποιοι «κακόβουλοι» ἔκοψαν τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως⁷.

Τὸ φύλλο τῆς 14-9 εἶναι πιά γεμάτο ἀπὸ εἰδήσεις γιὰ τὰ συμβάντα στὴν

1. Ὁ.π.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

3. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰω. Σιώμη, γιατρὸ ἐγκατεστημένο στὴν Καστοριά (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, Παράρτημα: Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα, 376). Φαίνεται ἀκόμα ὅτι ὑπῆρξε γραμματέας τοῦ «Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Καστοριάς (Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 385).

4. Ὁ Ἀναστάσιος Πηχεῶν γεννήθηκε στὴν Ἀχρίδα τὸ 1836, φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1865 ἔδρασε ποικιλοτρόπως στὴν Καστοριά (Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 212-225: «Ὁ Ἀναστάσιος Πηχεῶν καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του», 226-261: «Τὰ Πηχεῶνικὰ καὶ ἡ ἀπήχησή τους στὸ μακεδονικὸ χῶρο» καὶ 341-464: «Παράρτημα: Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα»).

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

6. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 7-9-1885.

7. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 11-9-1885.

ἀνατολική Ρωμυλία. Πηγές εἰδήσεων γιὰ τὸ «Φάρο» εἶναι οἱ ἔφημερίδες τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ κυρίως τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπ' ὅπου καὶ ἀντλεῖ τὴ διεθνή εἰδησιογραφία. Διαβάζουμε λοιπὸν ὅτι ἡ διεύθυνση τοῦ «Φάρου» ἀποδοκιμάζει «τὰς κακοβούλους ἐνεργείας τῶν Βουλγάρων» καὶ εὐχεται νὰ θριαμβεύσει τὸ δίκαιο τῆς «Σεβαστῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως»¹.

Στὸ μεταξὺ στὴ Φιλιππούπολη στίς 6/9 ἡ ρωμυλιωτικὴ πολιτοφυλακὴ συλλαμβάνει τὸ Γαβριήλ πασά, γενικὸ διοικητὴ τῆς ἐπαρχίας, καὶ τὸ Δριγάλσκη, στρατηγὸ-ἀρχηγὸ τῆς πολιτοφυλακῆς, καὶ κηρύσσει τὴν ἔνωση μὲ τὴ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία. Τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ, ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας, φτάνει στὴ Φιλιππούπολη μαζί μὲ τὸν πρωθυπουργὸ του Καραβέλφ. Στίς 7/9 κηρύσσεται στὴ Σόφια ἐπιστράτευση τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ συγκαλεῖται ἡ ἔθνοσυνέλευση².

Ὅσον ἀφορᾷ πιθανὲς βιαιότητες σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων στίς πρῶτες αὐτὲς ὥρες, ἡ μοναδικὴ εἰδηση φτάνει στὸ «Φάρο» μέσω τῆς ἀρμενικῆς ἔφημερίδας «Δζεριδέι Σαρκιέ» καὶ πληροφορεῖ ὅτι οἱ Βούλγαροι κατέστρεψαν τὸ καινούργιο κτήριο τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων στὴ Φιλιππούπολη· ἡ εἰδηση διαψεύδεται καταρχὴν ἀλλὰ ἀργότερα ἀνασκευάζεται μὲ τὴ μαρτυρία ὅτι πυρπολήθηκε τὸ παλιὸ κτήριο τῶν Ζαριφείων καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταδόθηκε ἡ φωτιά στὴν πόλη³.

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 14-9-1885 καλύπτονται μὲ σχετικὴ ἐπάρκεια οἱ ἀντιδράσεις διαφόρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ φυσικὰ τῆς ἄμεσα ἐνδιαφερομένης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τὰ μεταφέρω ὄχι γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸ τὸ πλαίσιο ὅπου κινοῦνταν ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ, ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνει φανερὸς ὁ σκοπὸς ποῦ ἐξυπηρετοῦσε ἡ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ εἰδήσεων ἀπὸ τὸ συντάκτη τοῦ «Φάρου». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πρωταρχικὸ μέλημα ἦταν ὁ καθησυχασμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, καθὼς ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἔπαιρνε ἀπειλητικὲς διαστάσεις. Στὴ συνέχεια, διὰ ἔγιναν ἀντιληπτοὶ οἱ πραγματικοὶ διπλωματικοὶ στόχοι τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τότε πλὴν τὰ ἄρθρα σκιαγραφοῦν τὴν κυνικότητα τῆς πολιτικῆς καὶ τὴν ἀπογοήτευση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ πολιτικοὶ κύκλοι λοιπὸν διέψευσαν ρητῶς ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ προετοιμάστηκαν στὸ Κρέμσιερ μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Στὸ Βερολίνο ἡ εἰδηση προκάλεσε «μεγάλην αἴσθησιν» καὶ ἐκφράστηκε ἡ πίστη ὅτι θὰ ἐπέμβουν οἱ Δυνάμεις ποῦ ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου.⁴

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885. Οἱ φιλοφρονήσεις πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέρνησι δὲν πρέπει νὰ παρερμηνεύονται τὴ στιγμὴ ποῦ ἡ κυκλοφορία τῶν ἔφημερίδων μποροῦσε κάθε στιγμὴ νὰ ἀπαγορευεῖ.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

«Χρόνος» (Le Temps) χαρακτήρισε την κατάσταση «σοβαρωτάτην». Ἡ «ἐφημερίς τῆς Μόσχας πρόσβαλε ἰσχυρῶς» τὸν Ἀλέξανδρο καὶ διακήρυξε ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ καθεστώτος τῆς Ρωμυλίας¹.

Οἱ πρῶτες ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, φαινομενικὰ τουλάχιστον, δείχνουν ἐπιθυμία ἔντονης ἀντίδρασης. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο «ἐπέδωσε διακοίνωσιν» πρὸς τὶς Δυνάμεις πὺ ἐπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου καὶ ἔστειλε 10 τάγματα στρατοῦ μὲ ἀρχηγὸ τὸ Γαζῆ Μουχτάρ πασά καὶ ἐντολὴ νὰ πολιορκήσῃ τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία². Ἐκλείσει μάλιστα τὸ «πρακτορεῖο» τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν αὐτὸ δῆλωσε ὅτι ἐπιδοκιμάζει τὴν καινούργια κατάσταση πραγμάτων³.

Ἡ τουρκικὴ ἐφημερίδα «Σααδὲτ» σχολιάζει μὲ ἰδιαίτερη δριμύτητα τὰ γεγονότα καὶ ὁ «Φάρος» μὲ ἱκανοποίηση ἀναδημοσιεύει τὸ ἄρθρο ὅπου οἱ Βούλγαροι χαρακτηρίζονται ἀπολίτιστοι, ἀπάνθρωποι, ἄγριοι, ἀνάξιοι τῶν παραχωρήσεων πὺ τοὺς ἔγιναν. Γράφει ἀκόμα ὅτι παρὰ τὶς διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου «δεινῶς ἐπίεζον τοὺς τε Ἕλληνας καὶ μουσουλμάνους συμπολίτας αὐτῶν» χωρὶς νὰ τοὺς ἀφήνουν οὔτε κἀν νὰ ἐργαστοῦν⁴.

Ἐπὶ τὶς ἑλληνικὲς ἐφημερίδες προέρχεται μιὰ ἄλλη πληροφορία, πὺ δημοσιεύει ὁ «Φάρος»: ἂν καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς Ρωσίας εἶναι ἀποφασιστικὴ (ζητοῦν παραίτηση τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν τῆς Ἡγεμονίας, οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ διατάσσονται νὰ μὴν ἐπιστρατευτοῦν), ὡστόσο στὴ Φιλιππούπολη ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι τὸ κίνημα ἦταν ἔργο ἀποκλειστικὰ τῆς Ρωσίας. «Ἡ ἀντίφασις αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς συχνάκις παρουσιαζομένης ἀντιφατικῆς ἐνεργείας τῶν Ρώσων πρακτόρων, ὅτε μὲν ἐνεργούντων κατὰ τὰς ἐπισήμους ὁδηγίας τῆς κυβερνήσεώς των, ὅτε δὲ ἀκολουθούντων τὰς ἐμπνεύσεις τῶν πανσλαυιστικῶν κομιτάτων»⁵.

1. Ὁ.π.

2. Ἡ ἐνέργεια ἀποσκοποῦσε καθαρὰ στὴ δημιουργία ἐντυπώσεων καὶ αὐτὸ φαίνεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς κατοπινὲς ἐξελίξεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πύλη πέντε χρόνια νωρίτερα εἶχε διστάσει νὰ καταλάβῃ μὲ τὰ στρατεύματά της θέσεις τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πὺ τῆς εἶχαν ἐπιδικασθεῖ. Μιὰ τέτοια στρατιωτικὴ ἐνέργεια, σύμφωνα μὲ τὶς ὑπερβολικὲς ἐκτιμήσεις τοῦ Σουλτάνου, θὰ προκαλοῦσε σύγκρουση μὲ τὴ Ρωσία πὺ ἀναμφίβολα θὰ κατέληγε σὲ ἀποτυχία. Καθὼς δὲν ἦταν ἐξασφαλισμένα τὰ ἀνταλλάγματα πὺ θὰ ζητοῦσαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Μ. Βρετανία γιὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξουν ἐναντὶ τῆς Ρωσίας, προτίμησε νὰ χάσει ὀριστικὰ τὸ παιχνίδι τῆς Ρωμυλίας παρὰ νὰ ριψοκινδυνέψῃ ζωτικότερες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας (W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement, 1878-1880*, London 1938, 362).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

4. Ὁ.π.

5. Ὁ.π.

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 14/9 ὑπάρχει καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἀνταποκριτῆ ἀπὸ τὴς Σέρρες μὲ ἡμερ. 8/9, ἡ ὁποία στρέφεται ἐναντίον τοῦ Emile de Laveley, Βέλγου δημοσιολόγου καὶ καθηγητῆ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λιέγης, ὁ ὁποῖος εἶχε υἰοθετήσῃ φιλοβουλγαρικὲς στατιστικὲς καὶ τὴς εἶχε δημοσιεύσει στὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο¹. «Δῶμεν προσοχὴ Μακεδόνες ζῶμεν ἐν ἡμέραις πονηραῖς καὶ αἰῶνι ἀπάτης...» καὶ καταλήγει «...ὅς μὴ ταράσσεται ἡ καρδία ἡμῶν ἐκ τῶν παραδόξων ἀλλοκότων καὶ ἀνυποστάτων στατιστικῶν τοῦ Βέλγου τοῦ δεινοῦ, τοῦ ἐπιχειρησαμένου, ἵνα ἀναβιβάσῃ τοὺς βουλγαριστὰς τῆς Μακεδονίας εἰς ἀριθμὸν, ὅστις καὶ τοὺς μῦς, τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἂν μὴ ἐξῆρε, δὲν ἤθελεν αὐθις ἀναβῆ ἑκεῖ καὶ ἐν σημείῳ αὐτοῦ»².

Ἡ ἀρθρογραφία γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας συνεχίζεται καὶ στὸ φύλλο τῆς 18/9. Στὴ στήλῃ τῶν τηλεγραφημάτων διαβάζουμε: «Ὁ βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας ὑποδεχόμενος τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Τουρκίας ἐξέφρασε ζωηρὰ φιλικὰ συναισθήματα πρὸς τὴν Τουρκίαν»³. Ἡ «σπουδαιότης» τῶν εἰδήσεων, ὅπως χαρακτηρίζεται, εἶναι τὸ προσωπικὸ τηλεγράφημα τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο. Ἐπρόκειτο μάλλον γιὰ ἓνα τελεσίγραφο πρὶν ἀπὸ τὴ λήξη τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει γυρίσει στὴ Βουλγαρία· διαφορετικὰ θὰ ἄρχιζαν οἱ ἐνοπλες ἐνέργειες⁴. Ἦδη ἀπὸ τὴς 11/9 ἦταν γνωστὸ ὅτι στὴν Ἀδριανούπολη γινόταν συγκέντρωση στρατοῦ καὶ πρόσκληση ἐφέδρων⁵ γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ ἡ κατάλληλη πίεση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπονή τοῦ τελεσιγράφου.

Ἀπὸ τὴν «Ταρήκ» πάλι ἀντλεῖται ἡ πληροφορία ὅτι τάξη καὶ ἡσυχία ἐπικρατοῦν στὴ Φιλιππούπολη, ἐνῶ κάποιες ταραχὲς συμβαίνουν στὸ Στενὴμαχο. Στὴν Ἀγχίαλο ὁμως ἐπικρατεῖ τρόμος καὶ φόβος ἐξαιτίας τῆς βίαιης στρατολογίας, ἐνῶ πρᾶλληλα συμβαίνουν φόνοι καὶ τραυματισμοὶ πολιτῶν. Στὸν Πύργο καὶ σ' ἄλλες πόλεις ἐπιβλήθηκαν στοὺς κατοίκους ὑποχρεωτικὲς συνεισφορές. Φαίνεται ὅτι οἱ πολῖτες διαιρέθηκαν σὲ τρεῖς κατηγορίες ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά τους. Ὅσοι ἀνήκουν στὴν πρώτη πρέπει νὰ δώσουν: 200 λίρες, 50 κιλά σιτάρι, 40 κριθάρι, 2 ἄλογα καὶ ἓνα ζευγάρι βόδια μαζί μὲ τὸ ἀμάξι· οἱ δευτέρας κατηγορίας ὀφείλουν 100 λίρες καὶ τῆς τρίτης 50 καὶ φυσικὰ ἀνάλογα τρόφιμα καὶ ζῶα. «Οἱ ἀρνού-

1. Ἡ στάση του αὐτῆ σὺς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 1885 εἶχε ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνες τῆς Θεσσαλονίκης, Σερρών, Πετριτσίου, Δεμίρ-Χισάρ, Μελενίκου καὶ Δράμας, οἱ ὁποῖοι καὶ προέβησαν σὲ μαζικὲς διαμαρτυρίες (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἕλληνομισμός, 146).

2. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

3. «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 18-9-1885.

4. Ὁ.π.

5. Ὁ.π.

μενοι βλέπουν αμέσως τὰ κτήματα, ἐμπορεύματα καὶ ἐπιπλα αὐτῶν πωλούμενα ἐπὶ δημοπρασίᾳ»¹. Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲ λείπουν, βέβαια, καὶ οἱ ἀνάλογοι χαρακτηρισμοὶ ἀπὸ μέρους τοῦ «Φάρου». Οἱ Βούλγαροι ἐμφανίζονται ὡς καταχραστὲς τῶν προνομίων τους καὶ ὡς «ἀποσκιρτήσαντες» ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ προκάλεσαν ἔτσι τὴ δίκαια δυσαρέσκεια ὄχι μόνο τῆς Πύλης ἀλλὰ καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν².

Σ' αὐτὸ τὸ φύλλο τοῦ «Φάρου» δίνονται ἀκόμα πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολείων, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση καινούργιου διδακτηρίου στὰ Σέρβια³.

Στις 21/9/1885 ἡ ρωσικὴ ἀντίδραση συνεχίζεται. Ὁ Τσάρος ποὺ βρίσκεται στὴν Κοπεγχάγη δὲ δέχεται τὴ βουλγαρικὴ πρεσβεία (19/9) καὶ διατάζει τοὺς Ρώσους ἀξιωματικοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Ρωμυλίας καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὴ Ρωσία. Παράλληλα καὶ ἡ Γερμανία ἀποδοκιμάζει τὰ γεγονότα⁴.

Ἡ Πύλη συνεχίζει βέβαια καὶ αὐτὴ τις διαμαρτυρίες της ἀλλὰ σὲ σαφῶς ἡπιότερο τόνο. Ὁ Σουλτάνος ἔχει «φυσικὸ δίκαιο καὶ καθήκον» νὰ ἀποκαταστήσει τὴν τάξη στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, «...ἐν τούτοις ἀπέναντι τῶν κινδύνων τῆς καταστάσεως, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν εὐμενῆ ἐπέμβασιν τῶν τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὑπογραψασῶν δυνάμεων ὅπως προσκληθῇ ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων του...»⁵.

Θὰ ἦταν σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐξετάσουμε τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὥστε μέσα σὲ μία ἐβδομάδα νὰ ἐγκαταλείψει ἡ Πύλη τοὺς ἀρχικούς της λεονταρισμούς. Καταρχὴν πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία κόντευε νὰ γίνῃ τὸ «enfant gâté» τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, καθὼς ὅλες σχεδὸν οἱ κυβερνήσεις σπεύδουν νὰ ἱκανοποιήσουν τις ἀπαιτήσεις της⁶.

Ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία, ἀνταποκρινόταν καὶ ἐξυπηρετοῦσε τις βλέψεις τῆς Ρωσίας ποῦ, λίγα χρόνια πρὶν, εἶχε συνηγορήσει γιὰ τὴ δημιουργία τῆς «Μεγάλης Βουλγαρίας». Ἄν ὅμως ἡ Ρωσία ἔνωσε τὴ διαμαρτυρία της μ' αὐτὲς τῶν ἄλλων Δυνάμεων, αὐτὸ ὀφειλόταν κυρίως στὸ γεγονὸς ὅτι, ἐφόσον οἱ σχέσεις της

1. Ὁ.π.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Ὁ.π.

6. V. Colocotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme, étude historique et ethnologique*, Paris 1919, 389.

μὲ τὴ Βουλγαρία δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀποσαφηνιστεῖ καὶ σταθεροποιηθεῖ, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ἐνίσχυση τῆς δεύτερης. Ἐπιθυμοῦσε, ἀντὶ τῆς προσάρτησης, νὰ προσφέρει τὴ Ρωμυλία σὰν δῶρο στὴ Βουλγαρία μὲ ἀντάλλαγμα τὴν αἰώνια εὐγνωμοσύνη¹.

Ἐνας ἐπιπρόσθετος κίνδυνος γιὰ τὴ Ρωσία ἦταν μιὰ πιθανὴ εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία. Τὸ ἐνδεχόμενον νὰ χυθεῖ χριστιανικὸ αἷμα θὰ ἀνάγκαζε τὴ Ρωσία, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, νὰ ἐπέμβει καὶ σὲ καμία περίπτωση δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ριψοκινδυνεύσει ἓνα ἀκόμα διεθνὲς συνέδριο μ' ὅλες τὶς πιθανὲς ἐκβάσεις του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑποστήριξε κάθε λύση ποὺ θὰ ἀπέτρεπε τὴν εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία². Ὅταν πλέον ἔγινε κατανοητὸ ὅτι ἡ ἐπανόρθωση τοῦ status quo ante ἦταν ἀδύνατη, τότε ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις συνειδητοποίησε ὅτι δὲν ἦταν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς νὰ ἐργάζεται πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Οἱ Βούλγαροι ἐνδιαφέρονταν πρωταρχικὰ γιὰ τὴν «ἐθνικὴ τους ἐνότητα» καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε γίνει πιά τὸ σύμβολο τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ³.

Κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς βουλγαρικῆς ἐνέργειας ὑπῆρξε ἡ Μ. Βρετανία, ποὺ εἶχε ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο νὰ προχωρήσει στὴν προσάρτηση, θεωρώντας τὴν ὅλη κίνηση σὰν ἀντιρωσικὴ ἐκδήλωση τῶν Βουλγάρων⁴. Ἐτσι Ρωσία καὶ Μ. Βρετανία εἶχαν ἀντιστρέψει τοὺς ρόλους ποὺ εἶχαν τὸ 1878⁵. Μιὰ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ καὶ οἱ περισσότεροι Βούλγαροι εἶχαν γίνει καχύποπτοι μισορῶσοι καὶ ἀφοῦ ἡ Πύλη ἀποδείχθηκε ἀνίκανη νὰ καταλάβει τὶς στρατιωτικὲς θέσεις ποὺ μὲ φροντίδα τῶν Βρετανῶν τῆς εἶχαν ἐπιδικαστεῖ τὸ 1878⁶, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀντιδράσει ἡ Βρετανία στὴν προσάρτηση τῆς Ρωμυλίας. Ἀντίθετα μάλιστα ὁ Salisbury εἶχε ἀρχίσει νὰ πείθεται ὅτι ἡ δημιουργία ἰσχυρῶν ἐθνικῶν κρατῶν στὰ Βαλκάνια θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα πολὺ ἀσφαλὲς φράγμα στὸν ἐπεκτατισμὸ τῶν Ρώσων ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρξε ποτὲ ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία⁷. Ἐτσι, ὅταν κατηγορήθηκε στὴ βουλὴ τῶν λόρδων γιὰ πολιτικὴ ἀσταθείας, ἀπάντησε: «Δὲν ἀλλάξαμε ἐμεῖς ἀλλὰ οἱ περιστάσεις. Σκοπὸς μας παραμένει

1 Ν. Β λ ά γ ο ς, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 50.

2 C h. J e l a v i c h, *Tsarist Russia and Nationalism, Russian Influence in the Internal Affairs of Bulgaria and Serbia (1879-1886)*, Berkeley and Los Angeles 1958, 205-206.

3 C h. J e l a v i c h, ὁ.π., 237.

4 Χ ρ. Ν ά λ τ σ α ς, Ἐνατολικὴ Ρωμυλία, ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ ναυτικὸς ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος, 1885-1886, Θεσσαλονίκη 1963, 145^Α.

5 Μ. P u n d e f f, *Bulgarian Nationalism*, 125.

6 Β λ. σημ. 2 τῆς σ. 156.

7 G. D. C l a y t o n, *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Callipoli*, London 1971, 180.

ό ίδιος' να εμποδίσουμε τη Ρωσία να βαδίσει πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅσο μιὰ Βουλγαρία ἐνωμένη μὲ τὴ Ρωσία μὲ δεσμοὺς εὐγνωμοσύνης μᾶς φαινόταν ἐπικίνδυνη, τόσο μιὰ Βουλγαρία μὲ ἡγεμόνα πειθαρχικὸ στὴν εὐρωπαϊκὴ ἐπιρροή και πιστὸ σύμμαχο τοῦ Σουλτάνου παρέχει σοβαρὴ ἐγγύηση ἐναντίον τοῦ ρωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ»¹.

Εἶναι γεγονὸς πάντως πὸς ὄχι μόνο ἡ Μ. Βρετανία ἀλλὰ και ἡ Αὐστρουγαρία και ἡ Γαλλία εἶχαν ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο στὸ ἐγχείρημά του².

Σὲ ιδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση Δηλιγιάννη. Ἡ πρόσφατη ἐκλογικὴ τῆς νίκη ὀφειλόταν κυρίως στὸ σύνθημά τῆς ἐναντίον τῶν φόρων γιὰ στρατιωτικὲς δαπάνες τοῦ Τρικούπη³. Παρ' ὅλη τὴ φιλειρηνικὴ του διάθεση ὁ Δηλιγιάννης, μὴν τολμώντας νὰ ἔρθει σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ λαϊκὸ αἶσθημα⁴, παρασύρθηκε σὲ φιλοπολεμικὲς διακηρύξεις και, ἀπειλώντας τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀπαίτησε τὴν «ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῷ Αἴμῳ ἰσορροπίας». Ὡς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1885 στρατολογικὰ γραφεῖα συστήθηκαν, ἔφεδροι και ἐθελοντὲς κατατάχθηκαν, ὁ στόλος ἐξοπλίσθηκε. Καί τότε μέσα στὸν πολεμικὸ πυρετὸ τῆς Ἑλλάδας, οἱ ὑπουργοὶ διαπίστωσαν ὅτι ὁ πρωθυπουργός, παρὰ τὶς διακηρύξεις του, δὲ σκόπευε σοβαρὰ νὰ φτάσει ὡς τὴ στρατιωτικὴ ἀναμέτρηση. Ἡ προσπάθεια ἀπόσπασης ἀνταλλαγμάτων ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία μὲ τὴν ἀπειλὴ πολέμου και τὴν κατάλληλη πίεση τῶν Δυνάμεων ὀνομάστηκε «ἐνοπλος ἐπαιτεία» και φυσικὰ δὲν εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα⁵.

1. Κ. Βεργόπουλος, Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1895, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΔ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ὀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1913), Ἀθῆναι 1977, 25. Ὁ Βίσμαρκ, βέβαια, ἀργότερα δὲν παρέλειψε νὰ κατηγορήσει τὴ Μ. Βρετανία, ὅτι χρησιμοποίησε τὸ ζήτημα τῆς Ρωμυλίας γιὰ νὰ διασπάσει τὴν συμμαχία τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων (Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α). Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ Βούλγαροι φαίνεται ὅτι δὲν εἶχαν ιδιαίτερους ἐνδοιασμοὺς γιὰ τὴν πλήρη ἀποδοχὴ τῆς βρετανικῆς ὑποστήριξης. Πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἦταν πρόθυμοι νὰ ξεχάσουν τὴν ἐχθρικὴ στάση τῆς Βρετανίας κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας και ἔτοιμοι νὰ ζητήσουν τὴ βοήθειά τῆς ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἀνταλλάγματα. Ὅπως γράφει ὁ Atanas Shorov, γραμματέας τῆς Ἐξαρχίας, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1886 ἡ κυρίαρχη ἀντίληψη εἶναι ὅτι στὴ Βουλγαρία δίνεται μιὰ μονομαχία μεταξὺ Μ. Βρετανίας και Ρωσίας και ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνηση ἔχει γίνε ὁ συνήγορος τῶν βρετανικῶν συμφερόντων (A n d r e i P a n t e v, Britain and Bulgaria, 1879-1915, Southeastern Europe, vol. 7, part 2, 1980, 193-194).

2. Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α.

3. Χρ. Νάλτσας, ὁ.π., 115.

4. Γίνεται συλλαλητήριο τοῦ «Μακεδονικοῦ Συλλόγου». Βλ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Στις 14-5-1886 ἡ Ἑλλάδα ἀναγκάστηκε νὰ ἀποστρατευτεῖ, ἀφοῦ τὰ παράλιά τῆς ἀποκλείστηκαν ἀπὸ τοὺς στόλους τῶν Δυνάμεων (Κ. Βεργόπουλος, Ἱστ. ἑλλ. ἔθν., τ. ΙΔ', 27 κ.έ.).

Ἔτσι ἡ Πύλη, μέσα σ' αὐτὸ τὸ έντελῶς αντίξοο κλίμα, ἐγκατέλειψε τὴ φιλοπόλεμη τακτικὴ καί, κάτω ἀπὸ τὶς πιέσεις τῆς Μ. Βρετανίας, κράτησε τὰ ἐπόμενα χρόνια μιὰ έντελῶς παθητικὴ στάση¹, ένῶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀφέθηκε στὴν τύχη του.

Πέρα ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ κίνηση, τὸ φύλλο τῆς 21/9 περιλαμβάνει καί ἓνα ἄρθρο τοῦ ανταποκριτῆ ἀπὸ τὶς Σέρρες μὲ ἡμερ. 11/9 καί τίτλο «Ἡ Πρωσσοτσάνη καὶ ὁ Βουλγαρισμὸς». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἱστορία ποῦ συνέβη τὰ προηγούμενα χρόνια μὲ ἄρκετὰ στοιχεῖα διευκρινιστικὰ τῆς κατάστασης ποῦ ἐπικρατοῦσε. Στὴν Προσσοτσάνη ζοῦσαν 550 οἰκογένειες, 250 ὀρθόδοξες, 200 μουσουλμανικὲς καὶ 100 σχισματικὲς. Ὄταν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο, μὲ ὀρμητήριό τὴ γειτονικὴ Πλεύνα, θέλησε νὰ πάρει τὸν ἔλεγχό τοῦ χωριοῦ ἀπειλώνοντας τὶς περιουσίες τῶν ὀρθοδόξων, ἀντιστάθηκαν διάφορες προσωπικότητες τοῦ τόπου (Γ. Ἀστεριάδης, Ν. Λιάμης, Χ. Βουλτσιάνος, Γ. Ράιος κ.ἄ.) καὶ ἴδρυσαν τὴν «έν Πρωσσοτσιάνη Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Ἡῶ» (1/5/1871) σὲ συνεργασία μὲ τὸ «Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Σερρῶν»². Ἔτσι, ἦρθαν σὲ ἀνοικτὴ σύγκρουση μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἀντιλήφθηκαν ὅτι δέν μποροῦσαν νὰ ἐπικρατήσουν ἐκεῖ, κατέφυγαν σὲ ἀντίποινα στὴν Πλεύνα ποῦ προκάλεσαν ὁμως τὴν κατακραυγὴ Ὁθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων. Σὲ μιὰ δευτέρη φάση οἱ βουλγαρικὲς ὁμότητες συνεχίστηκαν (σφαγές, ξυλοδαρμοὶ ἱερέων, πυρπόληση βιβλίων, καταστροφές εἰκόνων) στὶς περιοχὲς Δράμας καὶ Νευροκοπίου.

Τελικὰ, ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια περιπετειῶν, ἰδρύθηκε στὴν Προσσοτσάνη «ἐκ βάρων» νηπιαγωγεῖο, δημοτικὴ καὶ ἑλληνικὴ σχολή. Ἡ ἐνίσχυση αὐτῆ τῆς Προσσοτσάνης τόνωσε καὶ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Πινεύνας (400 βουλγαρόφωνες οἰκογένειες), ὅπου πρωτοστάτησαν ὁ Μπαλαμπάνης καὶ ὁ Παπαχρήστος. Καταλήγοντας ὁ ανταποκριτὴς συνιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν συμπατριωτῶν του, γιὰ τὴν Ἀλυστράτη καὶ στὸ Τύρνοβο δὲ βλέπει ἀξιόλογη κίνηση ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν»³. Ἡ ὅλη διήγηση τῶν συμβάντων στὴν Προσσοτσάνη ἔχει κάθε ἄλλο παρὰ ἀφηγηματικὸ χα-

1. W. N. Medlicott, *Austria-Hungary, Turkey and the Balkans*, The New Cambridge Modern History, vol/XI (Material Progress and World-Wide Problems 1870-1898), Cambridge 1962, 347. Πρβλ. Χ ρ. Ν ἄ λ τ σ α ς, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 145^Α.

2. Συνολικὰ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ὑπῆρχαν 48 φιλεκπαιδευτικοὶ σύλλογοι ἢ ἀδελφότητες (Σ τ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἑκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 242). Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν» εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ 1871 καὶ πρόσφερε ἀνεκτίμητες ἐθνικὲς ὑπηρεσίες στὴ Δράμα, στὸ Ζηλιάχοβο, στὴν Ἀλυστράτη, στὸ Σάμολτο, στὸ Δοξάτο, στὴν Προσσοτσάνη, στὴ Δοβίστα, στὸ Ροδολεῖβος, στὸ Σαρμουσακλή καὶ στὸ Δεμίρ-Χισάρ (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 13).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

ρακτήρα. Καθώς ἡ ἀπραξία καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψη πρωτοβουλιῶν πολλῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τὶς δυσκόλες αὐτὲς ὥρες καθιστοῦσε ἀμφίβολη τὴ διατήρηση τῆς ἑλληνικότητάς τους, ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ παραδειγματίσει παρουσιάζοντας τὰ ἐπιτεύγματα τῆς συντονισμένης δράσης τῶν Ἑλλήνων στὸ παρελθόν, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ κινητοποιήσει τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο.

Πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς κινητοποίησης—φυσικὰ ὄχι τῆς ἐνοπλης—φαίνεται νὰ κινοῦνται καὶ τὰ δύο ἐπόμενα ἄρθρα τοῦ «Φάρου». Τὸ πρῶτο, σταλμένο ἀπὸ τὶς Σέρρες στίς 17/9, δημοσιεύεται στίς 25/9. Πίσω ἀπὸ τὰ ἄφθονα ρητορικὰ σχήματα διακρίνουμε τὴ βεβαιότητα τοῦ ἀρθρογράφου γιὰ τὶς ταραγμένες ἡμέρες ποὺ πρόκειται νὰ ἀκολουθήσουν γιὰ τοὺς Μακεδόνες καὶ δυστυχῶς θὰ τοὺς βροῦν ἀνέτοιμους νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς καινούργιες καταστάσεις. «...οἱ πανεπὶκλοποι καὶ πανοὔργοι Βούλγαροι πρὸς τὸ Μελένικον, ἄνω Τζουμαγιά καὶ ἀλλαχοῦ ἤρξαντο τσρασσόμενοι φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι παράχυσις ἐκ τοῦ ὀρύγματος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πυρετωδῶς ἐκεῖ ἀγωνισθείσης διὰ τὰ ἐξαίφνης λαβόντα χώραν, προσπαθούσης δέ, ἵνα διαταράξῃ καὶ τὴν Μακεδονίαν... Ἀρχαὶ ὠδίνων, ἄς καὶ λίθος πλέον αἰσθάνεται, ἐκ τῆς ἰαμότητος ταύτης τῶν Βουλγάρων...». Ἐκφράζεται ἀκόμα ἡ πίστη ὅτι ἡ Ρωσία ἐνισχύει τὴ Βουλγαρία καὶ τονίζεται ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν Μακεδόνων στίς προσπάθειες τοῦ Σουλτάνου, καθὼς Ἑλληνες καὶ Ὀθωμανοὶ εἶναι φυσικοὶ σύμμαχοι¹.

Τὸ δεύτερο ἔχει σταλεῖ ἀπὸ τὴν Κοζάνη στίς 19/9 καὶ ἀναφέρεται στὴν ὑπαρξὴ πέντε βουλγαρόφωνων χωριῶν (Καραμπουνάρ, Κόμανος, Τρέμπενον, Ντουρατλάρ καὶ Φραγκότσι), φιλικῶν πρὸς τὸν Ἑλληνισμό, ποὺ ὑπάγονται στὴ μητρόπολη Μογλενῶν. Ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς συνιστᾷ στοὺς συλλόγους τῆς περιοχῆς νὰ ἀναλάβουν ἄμεση ἐκπαιδευτικὴ δράση πρὶν νὰ «ρίψῃ καὶ εἰς αὐτὰ τὸ εἰδεχθὲς καὶ πονηρὸν βλέμμα τοῦ ὀ ἐχθρὸς ἡμῶν ὁ παμφάγος πανσλαυισμός»².

Ἡ ἰδέα τῆς συμμαχίας Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν ποὺ ἐμφανίζεται στὸ ἄρθρο τῆς 17/9 ὑπάρχει σὲ δύο ἀκόμη ἐπιστολὲς τοῦ ἀνταποκριτῆ τῶν Σερρών. Ἡ πρώτη εἶναι γραμμένη στίς 22/9 καὶ δημοσιεύεται στίς 28/9. Τίτλος τῆς εἶναι: «Οἱ ἀφηγιάσαντες Βούλγαροι». «Ἐπηρμένως καὶ ἐδωχούμενοι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας οἱ πανσλαυισταὶ νῦν ἐπικάθηται ἐνεδρευτικῶς δέ, πρὸς τὰς διανομάς χαίνουσι, οἰόμενοι ὅτι τὸ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 25-9-1885.

2. Ὁ.π. Φαίνεται ὅτι οἱ σύλλογοι ἀνταποκρίθηκαν στὴν ἐκκληση, γιὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα ὑπῆρχαν στὸ Τρέμπενον, Ντουρατλάρ, Κόμανο καὶ Καραμπουνάρ σχολεῖα μὲ δύναμη ὅμως μικρότερη τῶν 50 μαθητῶν τὸ καθένα (Σ τ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 182).

ὑπόθυρον τῆς Μακεδονίας ἐπάτησαν, τὸ ζηλωτὸν τούτοις καὶ οἰνώδη γεῦσιν ἔχον. Φωτοφάνειαν δὲ καὶ ἔλλαμψιν τὸ ὑπέκκαυμα τοῦτο καλοῦσιν, τὸ ὑπὸ μεγάλης πανσλαβιστικῆς ἐταιρείας ἐνεργούμενον, ὑποθλίβοντες καὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ ὀπαδοὺς των πρὸς ἐξέγερσιν». Τελειώνοντας τὸν ἀπολογισμό του αὐτὸ ὁ ἀρθρογράφος ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάστασι τῶν Ἑλλήνων τῆς ὀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἐκφράζει τὴν ἐμπιστοσύνη του στὶς ἀποφασιστικὰς ἐνέργειαι τοῦ Σουλτάνου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τονίζεται ὅτι ὁ «Ἑλληνισμὸς» καὶ ὁ «Ἰθωμανισμὸς» πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τὸν «πανσλαβισμό». Ἐν μιά τέτοια συνεργασία εἶχε ἀρχίσει πρὸ ἐτῶν, τότε «...δὲν θὰ ὑπῆρχον ὑποδαυλίζοντες, σφυρηλατοῦντες καὶ χαλκεύοντες κρύφα βουλγαρισταί...», πού, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, δημιουργοῦν προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀπορροφοῦν τὸν πλοῦτο τοῦ τόπου καὶ παρεμποδίζουν βιομηχανία καὶ ἐμπόριο¹.

Ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ γράφεται στὶς 25/9 καὶ δημοσιεύεται στὶς 2/10. Ἐδῶ διαβάζουμε ὅτι στὴν πόλη τῶν Σερρῶν ἐπικρατεῖ βαρὺ κλίμα, ἐνῶ ὁ ἀνταποκριτὴς συμβουλεύει νὰ συνδράμουν ὅλοι τὴν προσπάθεια τῶν Ἰθωμανῶν. Τονίζει ὅτι συμφέρον ὄλων εἶναι ἡ «ἀδελφοποίησις» Ἰθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἡ «στενὴ καὶ ἀδιάρρηκτος σύσφιγξις ἐναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ», τοῦ πανσλαβισμοῦ, καὶ ἐξαίρει τόσο τὶς ἱκανότητες τοῦ Σουλτάνου ὅσο καὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐκφράζονται ἐπίσης ἀόριστοι φόβοι ὅτι τελικὰ οἱ Δυνάμεις θὰ «προσκυνήσουν» τὸν πανσλαβισμό².

Στὸν τομέα τῆς ὀνατολικῆς Ρωμυλίας τὰ πράγματα πῆγαιναν ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο. Οἱ ἔφεδροι ἔπαυσαν νὰ προσέρχονται μὲ τὴν ἴδια προθυμία καὶ στὴν Ἀδριανούπολη ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθησι ὅτι τὸ ζήτημα πέρασε πιά σὲ χέρια διπλωματικὰ καὶ θὰ λυθεῖ εἰρηνικὰ³.

Ἀπὸ τὴ Βάρνα βέβαια φτάνουν κάποιες ἐλπιδοφόρες πληροφορίες (28/9), ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς συναντᾷ δυσκολίες τὶς ὁποῖες προσπαθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ τὴν ἐπιβολὴ ὑποχρεωτικῶν εἰσφορῶν στοὺς Ἑλληνας. Οἱ δυσκολίες αὐτὲς ἐπιτείνονται μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐπικείμενη ἀναχώρησι τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐκφράζονται φόβοι ὅτι τελικὰ ἡ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885. Τοὺς ἴδιους φόβους ἐκφράζει καὶ ὁ Ἑλληνας πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη (1-10-1885): «Ἐάν ἡ ἐνωσις ἐπιστεφθῇ τῇ εὐλογίᾳ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τῇ ἐπιτεύσει τοῦ κυριάρχου, τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον ἀναντιρρήτως ἐπαιρόμενον ἐπὶ τῇ θριάμβῳ τούτῳ καὶ τῇ Εὐρωπαϊκῇ συμπαθείᾳ τῇ ἐπιδεικνυομένη ὑπὲρ αὐτοῦ, θὰ καταστή ἐντὸς αὐτῆς τῆς Μακεδονίας λίαν ἀπειλητικὸν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου...» (Κ. Βακαλόπουλος, Ἰθωμανισμὸς, 160).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 25-9-1885.

Ρωσία θα υποστηρίξει τη βουλγαρική ενέργεια, επειδή φοβάται μήπως ή υπερβολική αντίδραση απομακρύνει τη βουλγαρική Ήγεμονία από την επιρροή της¹. Έτσι, όταν στις 2/10 αναδημοσιεύεται απόσπασμα από τις εφημερίδες της Κωνσταντινουπόλεως με την πληροφορία ότι οι Ρώσοι αξιωματικοί παραμένουν στη Βουλγαρία, αφού υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους στο ρωσικό στρατό, το γεγονός σχολιάζεται μάλλον ειρωνικά «...Βαθμυδὸν θὰ ἴδωμεν τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐπιδειχθεῖσαν ρωσικὴν αὐστηρότητα μεταβαλλομένην σαφέστερον εἰς μεγάλην ἀγάπην»².

Τελικὰ οἱ φόβοι τοῦ ἀνταποκριτῆ—φόβοι ποὺ ἐκφράστηκαν στὴν ἐπιστολὴ τῆς 17/9—βγήκαν ἀληθινοί. Μάταια προσπαθοῦσαν οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς νὰ μειώσουν τὴ σοβαρότητα τῶν γεγονότων. Ποικίλες φήμες καὶ διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι χιλιάδες Βούλγαροι ἐπρόκειτο νὰ περάσουν στὴ Μακεδονία καὶ νὰ τὴν καταλάβουν³. Ἐναν περίπου μῆνα μετὰ τὰ γεγονότα, οἱ πρωτεργάτες τοῦ πραξικοπήματος συγκεντρώθηκαν στὸ σπῆτι τοῦ ταγματάρχη Νικολάιεφ καὶ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν στὴ Μακεδονία 10.000 «ἐπαναστάτες» καὶ ὁπαδοὺς τοῦ κομιτάτου γιὰ νὰ ἐξεγείρουν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο. Διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ στάλθηκαν ἀμέσως στὰ βουλγαρομακεδονικὰ σύνορα, ὅπου εἶχαν ἤδη συγκεντρωθεῖ 3.000 κομιτατζῆδες⁴.

Φαίνεται πάντως πὼς κάποια δόση ἀλήθειας πρέπει νὰ ὑπῆρχε πίσω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς φημολογίες, γιατί σιὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἡ κατάσταση στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία εἶχε ἀρχίσει νὰ σοβαρεῖται. Ἐτσι, διαβάζουμε στὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» (5/10) τὰ ἐξῆς: «Αἱ σφαγαὶ ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ συμμαχίας κομητῶν κατὰ τὴν 29ην λήξαντος ἐν χωρίῳ Δράνοβο». Γράφει λοιπὸν ὁ ἀνταποκριτῆς: «Ὡς ἐν ταῖς τρισὶ προηγουμέναις μου ἀλληλογραφίαις ἀνέφερον τὰ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ρωμυλία γεγονότα πολὺ τὸ θάρρος παρέχουσι τοῖς κομήταις ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονία καὶ πολλὴν ἰταμότητα καὶ βλάβην...». Πρόκειται γιὰ τὴ συμμαχία τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου, μὲ δύναμη 40 ἀνδρῶν, ποὺ μπαίνει μέρα μεσημέρι στὸ Δράνοβο, «...κοινότητι μενούση ἐν τῷ ἀρχικῷ αὐτῆς φρονήματι καὶ μὴ ἀκολουθησάση τῇ ἐξαρχίᾳ...», σκοτώνουν μερικοὺς προκρίτους, λαφυραγωγοῦν, παίρνουν ὀμήρους καὶ ζητοῦν λύτρα. Σκοπὸς τους εἶναι, σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ ἀνταποκριτῆ, «...ἡ διατάραξις τῆς Μακεδονίας διὰ παρομοίων κακουργημάτων καὶ ἢ κατὰ συνέπειαν ἐνοπλος ἐπέμβασις τῶν πανσλαυιστικῶν ὀρ-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885.

3. Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 159.

4. Οἱ ἀριθμοὶ ἀνταποκρίνονται περισσότερο στὶς φήμες παρά στὴν πραγματικότητα (Χ ρ. Ν ἄ λ τ σ α ς, Ἐνατολικὴ Ρωμυλία, 145^A - 146^A).

γάνων ἐν Μακεδονία ἦν ἤδη καλοῦσι ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφία ...Δέσποιναν καὶ πρεσβυτέρα τῶν θυγατέρων τῆς μητρὸς αὐτῶν Βουλγαρίας!»¹. Σ' ἓνα δεύτερο ἄρθρο πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἐπεισοδίου στὸ Δράνοβο. Ἐποὺ ἀπελευθερώθηκαν οἱ ὄμηροι, οἱ «κομήται» ἀποσύρθηκαν γιὰ νὰ ἐπανέλθουν ἄγνωστο πότε στὸ ἔργο τους, «...ὅπερ συνεχίζει τὸ πραγματικὸν τὸ ἐν Ἀνατολικῇ Ῥωμυλία, οἵτινες δῆθεν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν ἀπειλοῦσι τούτους δι' οὐκαζίου, ὅπως παύσωσιν ἐνεργοῦντες ταραχὰς ἐν Μακεδονία ἅς μισεῖ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἀποστρέφεται ὁ λαὸς αὐτοῦ. Μιᾶς μὲν λέξεως κακία ἔστιν ὁ βαρβαρισμὸς, ἐπιλοκεὺς δὲ λέξεων ἀκαταλλήλων ὁ σολοικισμὸς»².

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἀποφεύγουν κάθε εἶδος βίας καὶ ἀρκοῦνται στὴν προβολὴ τῶν εκπαιδευτικῶν τους ἐπιτευγμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ πιστοποιοῦν τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὶς διαφιλονικούμενες περιοχές. Ἔτσι, στὶς 2/10 στέλνονται ἀπὸ τὶς Σέρρες στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὶς 5/10. Πρόκειται γιὰ πληροφορίες πὺ ἀναφέρονται στὰ Ἄνω καὶ Κάτω Καμενίκια, συνοικισμοὺς κοινὰ στὶς Σέρρες, ἀποκλειστικὰ ἑλληνικοὺς, οἱ ὁποῖοι συντηροῦν 2 δημοτικὴ σχολεῖα ἀρρένων, 2 παρθεναγωγεῖα καὶ 2 νηπιαγωγεῖα μὲ 4 δασκάλες καὶ 3 δασκάλους³.

Μαθαίνουμε ἀκόμα ὅτι καὶ στὴν Κοζάνη ἀναπτύσσεται ἐντονη ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα (ἐπιστολὴ τῆς 3/10) ἀπὸ τὴν «ἐφορεία τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων»⁴. Ὁ ἀγώνας στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης ὄχι μόνον δὲν εἶχε χαθεῖ ἀλλὰ ἦταν καὶ τὸ μοναδικὸ ὄπλο πὺ χρησιμοποιοῦντο ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ πολιτικὴ καὶ στὴ στάση τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

Χαρακτηριστικὴ τῆς ἀντιτουρκικῆς διάθεσης τῶν Δυνάμεων εἶναι οἱ ἐξῆς εἰδήσεις: Τηλεγράφημα τῆς 3/10 πὺ δημοσιεύεται στὶς 5/10 ἀναφέρει ὅτι «οἱ πρέσβεις ἐπέδωσαν εἰς τὴν Ὑ. Πύλην ἀπὸ κοινοῦ διακοίνωσιν ψέγουσαν τὰ ἐν Βουλγαρία συμβάντα καὶ ἐκφράζουσαν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ στάσις τῆς Ὑ. Πύλης οὐ παύσεται οὔσα συμφιλιωτικὴ»⁵. Εἶναι φανερὸ ὅτι διακοινώσεις σὰν αὐτὴν παρέλυναν τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησις καὶ σταματοῦσαν κάθε ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια.

Ἄκόμα πιὸ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δευτέρη εἰδησις πὺ δημοσιεύεται στὶς 9/10. Ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία, ἡ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει οἰκονομικὴς

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

2. Τὸ ἄρθρο εἶναι γραμμὸν στὶς 6-10 καὶ δημοσιεύεται στὶς 9-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

δυσκολίες εξαιτίας τών τελευταίων γεγονότων, στρέφεται πρὸς τις βρετανικές τράπεζες γιὰ δάνειο 10 ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ τέσσερις ἀντιπρόσωποι τών τραπεζῶν φτάνουν στὴ Σόφια γιὰ τις διαπραγματεύσεις¹. Ἡ Μ. Βρετανία συνεχίζει νὰ ἐνισχύει τὰ βουλγαρικά σχέδια χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη ἢ πρόσχημα καὶ ἴσως αὐτὴ τὴ φιλοβουλγαρικὴ τῆς στάση νὰ ὑπαινίσσεται ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου», ὅταν στίς 6/10 γράφει: «Ἀντήχησις καὶ φήμη, ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν κατέχει, ὅτι ἔνιαι τών Μ. Δυνάμεων τὸν ἥττω λόγον κρείττω ἀποφαίνειν καὶ τὸ ἄδικον δίκαιον, ἀπέναντι τοῦ παρανόμου πραξικοπήματος τών τῆς Ἐνατ. Ῥωμυλίας ἀνταρτῶν ποιούσιν»².

Στὸ μεταξὺ οἱ βιαιοπραγίες στὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας συνεχίζονται. Στίς 12/10 δημοσιεύεται καινούργια ἀνταπόκριση μὲ ἡμερομηνία 9/10. Ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι «Γάμος καὶ κομίται ἐν Λακκοβικίοις». Συμμορία κομιτατζήδων χτυπᾷ τὸ παραπάνω χωριὸ ἡμέρα Κυριακὴ, τὴν ὥρα ποὺ γινόταν κάποιος γάμος καὶ φεύγει μὲ δμήρους. «Πῶς δὲ νὰ καλέσωμεν τοὺς κομίτας τούτους, οἵτινες ἐμφανίζονται ἄγριοι, ὁσάκις ὁ πανσλαβισμὸς σκύζει καὶ μουρμουρίζει, ἐνῶ ὅταν οὗτος ἐφησυχάζη, κρύπτονται ὑπὸ τὸν φλοιὸν αὐτοῦ ὡς σκόληκες; Μὴ εἶναι οὗτοι οἱ ὠραῖοι ὀφθαλμοὶ τῆς Βουλγαρίας, οὗς σπουδαῖος ἀνὴρ ἐν Εὐρώπῃ καλεῖ; Μὴ εἶναι ἐκ τών τελούντων ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ταχυδακτυλουργίας;». Πληροφοροῦμαστε ἀκόμη ὅτι οἱ κοινότητες τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης, ὅπου καὶ δροῦν οἱ συμμορίες, δὲν ἔχουν καμιά σοβαρὴ προστασία, ἐνῶ ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς ἀναρωτιέται πῶς οἱ συμμορίες αὐτὲς κατορθώνουν νὰ περνοῦν τὰ σύνορα καὶ τὸ ποτάμι (Στρυμόνα) τελείως ἀπαρατήρητες³. Μιὰ ἀκόμα ἐπιστολὴ σταλμένη ἀπὸ τὴν Ἄλιστράτη στίς 12/10 κάνει ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τοῦ περιστατικοῦ ποὺ συνέβη στὰ Λακκοβίκια καὶ ἀναφέρει ὅτι ἡ συμμορία ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ μερικὲς φρουρὲς⁴. Τελικὰ μετὰ ἀπὸ δε-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

2. Ὁ.π.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 12-10-1885. Ἡ χλιαρὴ στάση τών ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαρχίας Σερρών ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ δράση, δηλαδὴ ἡ ἀνεμπόδιση εἰσοδος τών ὁμάδων στὸ μακεδονικὸ χῶρο καὶ ἡ εὐκόλη σχετικὰ διαβίωσή τους, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι τὸ 1888 ὁ βαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἰδιαίτερα ὁ μουτσαρίφης Σερρών δωροδοκούνταν ἀπευθείας ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πρεσβεία γιὰ νὰ υποστηρίξουν τὰ συμφέροντα τῆς Ἐξαρχίας (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 139-140). Εἶναι πιθανὸν μάλιστα τὸ 1885 νὰ βρίσκονταν στίς διοικητικὲς αὐτὲς θέσεις τὰ ἴδια πρόσωπα· ἄλλωστε ξέρουμε ἀπὸ τὸ «Φάρο» ὅτι ὁ μουτσαρίφης Σερρών ἦταν καινούργιος στὸ ἀξίωμα καὶ πιθανὸν νὰ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1888 («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885). Πάντως καὶ στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, σίγουρα ὁ κύριος λόγος τῆς ἀσθενικῆς τουρκικῆς δράσης ἦταν ὁ δεκασμὸς.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 16-10-1885.

κάωρη μάχη οί 30 κομιτατζήδες κατάφεραν νά διαφύγουν, αφού με κάποιον τέχνασμα ξεγέλασαν θρωμανική δύναμη 1.000 άνδρων¹.

Στὸ ἴδιο φύλλο διαβάζουμε γιά τὸ φόνον ἑνὸς άντιβουλγαριστῆ στὴν Τζουμαγιά. Πρόκειται γιά τὸν Τόλιο Σεργίου, πρόεδρο τῆς ἐφορείας τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε γιά τὴν άντιβουλγαρική του προπαγάνδα, γιά τὴν ὁποία καὶ στὸ παρελθὸν εἶχε ἀπειληθεῖ (ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Ι. Ν. Πανταζίδης, διευθυντῆς τοῦ σχολείου)².

Ὡς ἀπάντηση στὴ δολοφονία αὐτὴ ἔρχεται τὸ ἄρθρο τῆς 16/10 (φύλλο 19/10). Ὁ άνταποκριτῆς στέλνει στοιχεῖα γιά τὰ σχολεῖα τῆς Τζουμαγιάς γιά νά καταλήξει στοὺς ἐξῆς ἀριθμούς: 347 μαθητῆς καὶ μαθήτριες νηπιαγωγείων καὶ δημοτικῶν με ὀκτῶ δασκάλους καὶ δασκάλες³. Με τὰ στοιχεῖα αὐτὰ γινόταν φανερὸ ὅτι ἡ ἑλληνικότητα τῆς Τζουμαγιάς δὲν μπορούσε νά κλονιστεῖ με τὶς δολοφονικὲς ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἐπιμονὴ πάντως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου με ἀναίμακτες μεθόδους δράσης προκαλεῖ ἐκπληξη στὸν παρατηρητῆ τῶν γεγονότων, ἰδιαίτερα ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ κατάσταση τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες θὰ πρέπει νά ἦταν ἐκρηκτική. Ἔτσι, οἱ βιαιότητες τῶν Βουλγάρων συνεχίζονται με στόχο ὄχι μόνο τοὺς Ἑλληνες ἀλλὰ καὶ τὶς θρωμανικὲς φρουρὲς. Σκοτώνουν 3 ἄτομα στὴ Νικήσιανη καὶ κλέβουν πρόβατα. Πρόκειται πάλι γιά τὴ συμμορία τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου με 27 ἄτομα. Ἡ συμμορία αὐτὴ «...ἔχει ἐντὸς πρόσωπον ὅλων νέον ἐν τῇ ληστρικῇ ταύτῃ ὀμάδι γενειοφόρον, σοβαρὸν λίαν, ἀγέρωχον καὶ δεσποτικὸν πᾶν, μὴ καταδεχόμενον οὐδένα νά πλησιάσῃ δίδον μόνον τὰ προστάγματα...»⁴.

Στὶς 20/10 ἡ δράση τῶν κομιτατζήδων ἀνανεώνεται. «Παρὰ τὸ Μελένικον καὶ ἐν τῇ μονῇ Ῥοζινῶν καλουμένη ἢ Παναγίας εἰσβαλοῦσα (συμμορία κομιτατζήδων) ἤχημαλώτισε τὸν Ἡγούμενον ὄν καὶ ἀπέλυσε νῦν, μετὰ τὴν δόσιν λύτρων πολλῶν, ὡς λέγεται καὶ φρικώδη τυραννίαν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ψυχορραγῶν ἡδη οὗτος πατήρ ἔχει τὸ ὄμμα πρὸς τὴν ἄλλην ζωὴν ἐστραμμένον. Μεταξὺ τῆς συμμορίας ταύτης ὑπῆρξε καὶ ληστῆς ὑπηρετήσας ἄλλοτε τῷ ὀσίῳ πατρί, παρ' οὗ ἀφηρέθη καὶ τὸ οὖς διὰ μαχαίρας ὑπ' αὐτοῦ»⁵.

Ὡς ἀντιστάθμισμα στὰ συμβάντα τῆς Νικήσιανης καὶ τῆς μονῆς Ρο-

1. Ὁ.π.

2. Ὁ.π. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1884 μέχρι τὸ Νοέμβριο τοῦ ἰδίου χρόνου ἡ Τζουμαγιά εἶχε συνταραχθεῖ ἀπὸ βουλγαροελληνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς, με ἀφορμὴ πάντα ἐκπαιδευτικὰ θέματα (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 141 κ.έ.).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 19-10-1885.

4. Ὁ.π. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ θὰ μπορούσαμε ἴσως νά ἀναγνωρίσουμε κάποιον ἀξιωματικὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

ζινῶν ἔχουμε τὰ καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση τῶν Σερρῶν. Πρόκειται γιὰ δύο ἐπιστολὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη (20/10) ἀναφέρεται στὴ Β' δημοτικὴ σχολή. Ὑστερα ἀπὸ ἕνα πλῆθος ἐκπαιδευτικῶν πληροφοριῶν καὶ στατιστικῶν στοιχείων συνάγεται ὅτι στὰ σχολεῖα Σερρῶν καὶ προαστίων φοιτοῦν 770 μαθητὲς καὶ ἀπασχολοῦνται 12 δάσκαλοι καὶ δασκάλες. Ὑπάρχει ἐπίσης ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολὴ καὶ Γυμνάσιο, «ὅπερ κλεῖζει ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ παρέχει αὐτῇ τὸ πολῦτιμον τῆς παιδείας τῷ μαθητῇ δῶρον ἄφθονον»¹.

Ἡ δευτέρη ἐπιστολὴ δημοσιεύεται λίγες ἡμέρες ἀργότερα (30/10) καὶ ἀφορᾷ τὴν Α' δημοτικὴ σχολὴ Σερρῶν, ὅπου φοιτοῦν 336 μαθητὲς καὶ 200 νήπια καὶ ἀπασχολοῦνται πέντε δάσκαλοι καὶ τρεῖς νηπιαγωγοί².

Στὸ φύλλο τῆς 23/10 κεντρικὴ θέση ἔχουν δύο ἄρθρα κάποιου συντάκτη τῆς ἐφημερίδας μὲ τίτλους «ΑΠΑΤΗ» καὶ «ΥΠΕΡΟΨΙΑ». Μὲ τὸ πρῶτο ὁ συντάκτης στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, προσπαθεῖ μάλιστα νὰ ἀναπαραστήσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐξαπατήθηκε καὶ προχώρησε στὴν προσάρτηση, ἐνῶ στὸ τέλος δραματίζεται τὴν ἀνακατάληψη τῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ στρατό. Στὸ δεύτερο ἄρθρο, σὲ τόνο πάλι ρητορικό, κατακρίνεται ἡ συνδιάσκεψη ὡς τρόπος ἀντιμετωπίσεως τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος³. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ δεύτερο ἄρθρο πρέπει νὰ εἶναι μάλλον οἱ εἰδήσεις γιὰ ἀνεπιτυχεῖς συνεδριάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων⁴.

Πραγματικὰ στὸ διεθνὲς ἐπίπεδο ἡ κατάσταση εἶχε ἀρχίσει νὰ περιπλέκεται. Ὁ Τσάρος διέγραψε τὸν πρίγκιπα τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὰ στελέχη τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Ἡ Σερβία καταθρομβημένη ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ διαβλέποντας τὴ δημιουργία ἐνὸς ἰσχυροῦ βουλγαρικοῦ κράτους κινητοποίησης τὸ στρατό της στὰ βουλγαρικὰ σύνορα⁵.

Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες φαίνεται ὅτι κατεβαίνει στὴ Θεσσαλονίκη. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ταξίδι του αὐτὸ δημοσιεύει στὶς 2/11

1. Ὁ.π. Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τὸ σύνολο τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῶν Σερρῶν ἦταν 13, τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ 46 καὶ τῶν μαθητῶν 2.000 (Σ τ. Παπαδόπουλος, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 50-51).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

4. Ὁ.π.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885. Ὁ βασιλιάς Μίλαν ἔτρεφε ὑπερβολικὴ σισιοδοξία γιὰ τὴν ἐκβαση τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας, τὸν χαρακτήριζε μάλιστα σὰν μιὰ ἀπλή στρατιωτικὴ πορεία. Τόσο ὁ Μίλαν ὅσο καὶ ἡ προοδευτικὴ κυβέρνησις Γκαρασάνιν ὑπολόγιζαν στὴν ὑποστήριξη τῆς Αὐστρουγγαρίας, ἡ ὁποία ὁμως οὔτε παρακινούσε σὲ πόλεμο, ἐπειδὴ φοβόταν τὴν πτώση τοῦ Ἀλεξάνδρου, δηλωμένου ἀντιπάλου τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, οὔτε καὶ ἀπέτρεπε τὴν ἄσκηση στρατιωτικῆς πίεσης (D. Djordjević, Ἱστορία τῆς Σερβίας 1800-1918, μετάφρ. Ν. Παπαρρόδου, Θεσσαλονίκη 1970, 236-37).

ἄρθρο μὲ τίτλο «Ἐκδρομὴ ἐκ Σερρών εἰς Θεσσαλονίκην». Φυσικά, πέρα ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις του, κύριος σκοπὸς του εἶναι νὰ δείξει τὴν ἑλληνικότητα τῶν περιοχῶν ἀπ' ὅπου περνᾷ. Ἔτσι ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ δημοτικῶν, παρθεναγωγείων καὶ νηπιαγωγείων στὰ χωριά Ὑρλιακο (120 οἰκογένειες), Λαγκαδά, Δριμύγλαβα, Μπάλτζα, Ἀϊβάτι, Βυσσόκα καὶ Μπέροβο. Στὸ χωριὸ Ζάροβο δυστυχῶς οἱ σλαβόφωνοι κάτοικοι ἔχουν ἤδη προσηλυτιστεῖ ἀπὸ τοὺς ἐξαρχικούς. Ἡ προσηλυτιστικὴ ὁμῶς δράση ἀπέτυχε στὴ Βυσσόκα¹, ἐνῶ στὴ Λιγκοβάνη οἱ κάτοικοι ἔχουν διαιρεθεῖ σὲ δύο στρατόπεδα².

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 2/11 δημοσιεύεται τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885». Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲ δίνονται συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ γίνονται κυρίως ἀναφορὲς στὴ δυσπιστία τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὸν πανσλαβισμό καὶ στὰ δεινὰ ποὺ προκάλεσε, ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀρθρογράφος δυσπιστεῖ γιὰ τὴν πιθανότητα νὰ βρεθεῖ κάποια λύση ἀπὸ τὶς Δυνάμεις. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λόγια τοῦ ἀρθρογράφου ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ταλαιπωρεῖ τὴ χώρα, γιατί ἐμφανίζεται ὄχι μὲ μιὰ μορφή ἀλλὰ μὲ πολλές³. Μοναδικὴ ἐλπίδα, κατὰ τὸ συντάκτη τοῦ ἄρθρου, εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ Σουλτάνου⁴. Ἡ Μ. Βρετανία βέβαια συνέχιζε νὰ διαβεβαιώνει ὅτι θὰ συμπαρασταθεῖ στὴν Πύλη ὅπως καὶ στὸ 1878, ἀλλὰ φυσικὰ ἡ ἀλήθεια ἦταν τελείως διαφορετικὴ⁵.

Στὶς 6/11/1885 δημοσιεύονται στὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» τὰ νέα

1. Στὸ χωριὸ Βυσσόκα (Ὁσσα), κοντὰ στη λίμνη Βόλβη, κατοικοῦσαν 200 σλαβόφωνες οἰκογένειες μὲ γνήσια ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ ἀφοσιωμένες στὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἱερέας Γιοβάνος δωροδοκῆθηκε ἀπὸ τὴν Ἐξαρχία, προσχώρησε σ' αὐτὴν καὶ προσλήφθηκε ὡς ἐφημέριος στὸ ἐκεῖ βουλγαρικὸ παρεκκλήσι. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1884 προσπάθησε νὰ πετύχει τὸ διορισμὸ ἐνὸς Βούλγαρου δασκάλου γιὰ τὸ ἐκεῖ δημοτικὸ σχολεῖο, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ καλύψει ὅλα τὰ ἐξοδα. Τελικὰ οἱ ἐνέργειές του ἀντιμετωπίστηκαν μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀναπληρωτῆ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 134).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

3. Ὁ.π.

4. Ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες εἶναι ὁ Γ. Ἀστεριάδης, ἀφοῦ στὸ φύλλο τῆς 6/11 διαβάζουμε: «Χθὲς ἀνεχώρησεν εἰς Σέρρας μετ' ὀλιγοήμερον διατριβὴν ἐνταῦθα ὁ κ. Γ. Ἀστεριάδης ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημ. ἡμῶν». Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴ του στὴ Θεσσαλονίκη δημοσιεύει τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885», ὅπου καὶ ὑπογράφει μὲ τὰ ἀρχικά του Γ.Α. Γιὰ τὸ πρόσωπό του ξέρουμε ὅτι κατὰ γόταν ἀπὸ τὸ Καταφύγιο καὶ ὅτι εἶχε ἐκδηλώσει τὴν ἀντιβουλγαρικὴ του δράση στὴν Προσωπασάνη («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885 καὶ 24-8-1885). Στὴν ἐπιστολὴ μάλιστα τῆς 24/8 ἀναφέρεται ὅτι διακρίθηκε γιὰ τὸν «ἀδιαφιλονεικτὸν πατριωτισμὸν» καὶ τὸ ζῆλο του.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

του σερβοβουλγαρικού πολέμου. Οί Σέρβοι εισβάλλουν στη Βουλγαρία και άπωθούν τους αντιπάλους τους μέχρι τη Σλίβνιτσα¹.

Άπο έδω και πέρα τὰ νέα άπό τήν ανατολική Μακεδονία άραιώνουν, καθώς ή δράση τών βουλγαρικών συμμοριών αναστέλλεται εξαιτίας του πολέμου. Ύστερα άπό τις προηγούμενες επανειλημμένες ανταποκρίσεις άκολουθεί ένα κενό μέχρι τις 23/11² και άπό εκεί και πέρα τὰ νέα έρχονται σε άτακτα διαστήματα.

Η περίοδος αυτή, άπό τὰ τέλη Αυγούστου μέχρι τις άρχές Νοεμβρίου, συγκεντρώνει ένα μεγάλο μέρος χαρακτηριστικών στοιχείων του έλληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού στα χρόνια που προηγήθηκαν της έναρξης του μακεδονικού άγώνα. Η δράση στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα κινείται σε τρία επίπεδα: γεγονότα στην ανατολική Ρωμυλία, βουλγαρικές συμμοριακές επιδρομές στο χώρο της Μακεδονίας και ανταγωνισμοί στην εκπαίδευση. Και τὰ τρία αυτά επίπεδα στη συνείδηση τών Έλλήνων της Μακεδονίας είναι ένωμένα, ύν όχι ταυτισμένα: ή δράση τών «βουλγαριστών» άπό τη μία, με διπλό στόχο, τήν ανατολική Ρωμυλία και τή Μακεδονία, και ή δικιά τους αντίδραση άπό τήν άλλη μέσω της εκπαίδευσης.

Η κατάληψη της Ρωμυλίας και οί έδαφικές διεκδικήσεις τών Βουλγάρων στο μακεδονικό χώρο προκάλεσαν στον Έλληνισμό της Μακεδονίας θλίψη αλλά και έντονη ύγανάκτηση για τήν πολιτική τών Δυνάμεων³. Η έλλειψη σοβαρής αντίδρασης άπό μέρους της Πύλης (κάτω άπό τις πιέσεις της Μ. Βρετανίας και παρ' όλλες τις έλληνικές προσπάθειες να παρουσιαστεί ό πανσλαβισμός σαν κοινή άπειλή του έλληνικού και του όθωμανικού στοιχείου) δυσκόλεψε τή θέση του έλληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας που άκόμα δέν είχε προχωρήσει σε έπιλογές δυναμικής άναμέτρησης. Είναι πάντως γεγονός άναμφισβήτητο ότι ή συνειδητοποίηση τών κινδύνων ήταν πλήρης, όσο τουλάχιστον φαίνεται άπό τόν τύπο της εποχής. Έτσι, όταν άργότερα οί εξέλιξεις επιδεινώθηκαν, οί Μακεδόνες δέ δίστασαν να περάσουν στο άμέσως έπόμενο στάδιο δράσης, τήν ένοπλη σύγκρουση.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

1. «Φάρος της Μακεδονίας», 6-11-1885.

2. Πρόκειται για λεηλασία του σπιτιού ενός ιερέα στην Κάργιανη που συμβαίνει στις 16/11 και δημοσιεύεται στις 23/11.

3. Κ. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο ς, 'Ο Βόρειος Έλληνισμός, 159.

SUMMARY

Vassilios Gounaris, The Greek-Bulgarian Controversies through the Correspondences of the Newspaper «Pharos tis Maledonias» Fall 1885.

The annexation of Eastern Rumelia and the raids of Bulgarian bandits in Macedonia during the fall of 1885 indicated the future of the Greek Macedonians. This paper examines the feelings of the latter, concerning the crisis, during the two-month period from the end of August to the beginning of November 1885. As the threat of the Bulgarian expansion had been fully realized and the Ottoman Empire was strongly pressed by Great Britain not to react violently, the Greek population itself attempted to tackle with the question by presenting the extension and strength of Greek education as an evidence of its predominance in Macedonia. The research is exclusively based on a local newspaper of Salonika.